

UDK 338.43(497.5)

Izvorni znanstveni članak

Prof. dr. sc. Božidar Petrač*

RADNA SNAGA KAO ČIMBENIK AKTIVNOSTI OBITELJSKIH POLJOPRIVREDNIH GOSPODARSTAVA

U nastojanjima da se unaprijedi poljoprivredna aktivnost u zemlji, ali i u svakoj pojedinoj organizacijskoj jedinici - gospodarstvu, neophodno je stoga razvijati značajke koje obilježavaju čovjeka, odnosno poljoprivredno stanovništvo kao čimbenika te aktivnosti. Riječ je, prije svega, o broju aktivnih poljoprivrednih stanovnika, o njihovoj dobnoj i spolnoj strukturi te o njihovoj obrazovanosti.

U radu smo pokušali na primjeru poljoprivrednog stanovništva Republike Hrvatske ukazati na problem pristupa utvrđivanja mjesta i uloge poljoprivrednog stanovništva i radne snage u poljoprivredi. Naše je polazište da je poljoprivrednik - čovjek ključni čimbenik razvijanja obilježja te svrsishodnosti i stupnja racionalnosti uporabe uvjeta poljoprivredne aktivnosti (prirodni uvjeti, posjedovna struktura, tehnička opremljenost, organizacija poljoprivredne proizvodnje i dr.). Polazište je, dakle, saznanje da o aktivnim poljoprivrednicima, o njihovoj fizičkoj i umnoj snazi ovisi, u značajnoj mjeri uspješnost s kojom se ostvaruje poljoprivredna proizvodnja a i stoga su ona predmetom našeg interesa.

Ključne riječi: *aktivni poljoprivrednik, deagrarizacija, poljoprivredno gospodarstvo, obrazovanost poljoprivrednika, depopulacijski procesi*

* Ekonomski fakultet u Osijeku

UVOD

Stupanj potpunosti ostvarivanja funkcije poljoprivrede, prije svega, proizvodnje dovoljnih količina kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda namijenjenih prehrani stanovništva i izvozu te opskrbi industrije sirovinama, ovisi o veličini, kakvoći i drugim obilježjima poljoprivredne proizvodnje. To je razlog da se redovito, u središtu društvenog interesa, nalaze s jedne strane kretanja u poljoprivrednoj proizvodnji, a s druge strane čimbenici koji nas ograničavaju u nastojanjima da ostvarimo željeni opseg, kakvoću pa i cijenu te proizvodnje.

Čimbenici poljoprivredne aktivnosti su brojni, međutim u osnovi svih, uvažavajući njihova obilježja te svrsishodnost i stupanj racionalnosti uporabe, nalazi se čovjek - poljoprivrednik. Suglasno zadatku, izraženom u naslovu, cilj je ovog rada ukazivanje na ulogu i mjesto čovjeka, odnosno poljoprivrednog stanovništva i radne snage u poljoprivredi, u sustavu čimbenika aktivnosti obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u Republici Hrvatskoj.

U naglašavanju značenja koje ima radna snaga u poljoprivredi polazimo od saznanja da je čovjek - poljoprivrednik inicijator i organizator poljoprivredne aktivnosti, mogući čimbenik razvijanja kvalitativnih i kvantitativnih obilježja uvjeta te aktivnosti, neposredni proizvođač te posredni i/ili neposredni korisnik proizvedenih poljoprivrednih proizvoda. Čovjek, tj. poljoprivrednik je prema tome neprekidno prisutan u procesu poljoprivredne proizvodnje, s njim ta aktivnost započinje, odvija se i završava. Poljoprivredna proizvodnja je, s punim se pravom može ustvrditi, ogledalo količinskih i kvalitetnih obilježja poljoprivrednog i aktivnog poljoprivrednog stanovništva i to njihovog broja, dobne strukture, strukture prema aktivnosti, spolne strukture obrazovanosti i drugih.

Analizu poljoprivrednog stanovništva temeljit ćemo dijelom na statističkim podacima za cjelokupno poljoprivredno stanovništvo Republike Hrvatske, a dijelom na statističkim podacima za poljoprivredno stanovništvo Slavonije i Baranje (Županija: Osječko-baranjska, Virovitičko-podravsko, Požeško-slavonska, Vukovarsko-srijemska i Brodsko-posavska). Osim toga, u cilju izvjesnih pojašnjenja koristit ćemo i dio zapažanja dobivenih anketom kojom su obuh-

vaćena određena obiteljska gospodarstva na području navedenih županija.¹

2. BROJČANO KRETANJE POLJOPRIVREDNOG STANOVNIŠTVA

Temeljno količinsko obilježje poljoprivrednog stanovništva je njegova veličina, tj. broj poljoprivrednih stanovnika. Da bismo naglasili značenja ovog obilježja, dovoljno je istaknuti njegov utjecaj na razvijanje drugih obilježja, kvantitativnih i kvalitativnih, kako ukupnog, tako i posebno, aktivnog poljoprivrednog stanovništva.

Podaci iz pregleda kretanja ukupnog i poljoprivrednog stanovništva govore o procesima ubrzanog kopnjenja tradicionalnog seljaštva. Ubrzano smanjenje poljoprivrednog stanovništva je višedecenijski trend koji uz manje oscilacije traje u cjelokupnom promatranom razdoblju.

Broj poljoprivrednih stanovnika u Republici Hrvatskoj, prema rezultatima popisa stanovništva u 1991. godini, iznosio je 409.647, što je predstavljalo 9,1% tada ukupnog stanovništva. Imamo li u vidu da je broj poljoprivrednih stanovnika u 1931. godini, u Republici Hrvatskoj, iznosio 2.634.008, smanjio se u 1991. godini u odnosu na 1931. godinu za 84,5%. Prosječno godišnje smanjenje broja poljoprivrednog stanovništva iznosilo je u 60-im 3,15%, u 70-im ta stopa iznosi 8,64%, da bi u osamdesetim za posljed-

njih deset godina iznosila 4,88%. Niska stopa smanjivanja poljoprivrednog stanovništva u posljednjih deset promatranih godina kao razlog navodimo prvo, ekonomske krize 80-im godinama nije omogućavala veće zapošljavanje u nepoljoprivrednoj djelatnosti, drugo, poljoprivredno je stanovništvo već toliko pririjeđeno i da se ne mogu očekivati visoke stope njegova odlijevanja u druge djelatnosti.

Smanjivanje broja poljoprivrednih stanovnika, koje je bilo posljedica, prvenstveno, općih gospodarskih kretanja, a koja je obilježavalo otvaranje novih radnih mjesta izvanpoljoprivrednim djelatnostima, i povoljne mogućnosti za zapošljavanje u inozemstvu, uz relativno nepovoljne ekonomske uvjete poslovanja u poljoprivredi zemlje, nije se ravnomjerno ostvarivalo u vremenu i prostoru.

2.1. AGRARNA GUSTOĆA

Kretanje broja poljoprivrednih stanovnika utjecalo je i na mijenjanje agrarne gustoće. Shvatimo li agrarnu gustoću kao odnos broja poljoprivrednih stanovnika i poljoprivrednog ili obradivog zemljišta, tada je agrarna gustoća u Republici Hrvatskoj u 1961. godini iznosila 54,0 odnosno 82,0, u 1971. godini 42,8 odnosno 65,4, u 1981. godini 20,5 odnosno 32,2, a u 1991. godini 12,7 odnosno 19,8.

Mogući utjecaj povećane agrarne gustoće na pojavu agrarne prenaseljenosti i posljedice koja može s tim u svezi izazvati čini uočeno smanjivanje agrarne gustoće povoljnom pojavom, razumljivo pod pretpostavkom da je doprinosilo njenom optimaliziranju. U trideset promatranih godina, tj. od 1961. do 1991. godine agrarna gustoća, utvrđena na osnovi poljoprivrednog zemljišta, smanjile se za 41,3 jedinica a na osnovi obradivog zemljišta za 62,2 jedinica.

¹ Anketa je provedena u 2000. godini i njome je bilo obuhvaćeno 98 gospodarstava na području Osječko-baranjske, Vukovarsko-srijemske i Brodsko-posavske županije. Gospodarstva su svrstana u 6 kategorija, i to: I. do 1 ha, II. od 1 do 2 ha, III. od 2 do 3 ha, IV. od 3 do 5 ha, V. od 5 do 8 ha, VI. od 8 ha na više.

Tablica 1. *Ukupno i poljoprivredno stanovništvo u Republici Hrvatskoj u razdoblju 1931-1991.*

Popis	Ukupno stanovništvo	Poljoprivredno stanovništvo		
		broj	% smanjenja	% ukupnog *
1931.	3.785.271	2.634.008	-	69,6
1953.	3.936.022	2.209.716	16,1	56,1
1961.	4.159.696	1.824.819	17,4	43,9
1971.	4.462.221	1.338.267	26,7	30,2
1981.	4.601.469	667.696	50,1	14,5
1991.	4.783.265	409.647	38,6	9,1

* Smanjenje se odnosi na međupopisno razdoblje

Izvor: Do 1981. podaci su uzeti iz Župančić, M. (2000.), Tranzicija i modernizacijske perspektive hrvatskog sela, Sociologija sela, Zagreb, 38 (2000), 1-2 (147-148), 11-77. a za 1991. iz SLJH-92., str. 66.

Tablica 2. *Agrarna gustoća u Republici Hrvatskoj u 1961, 1971, 1981, 1991. godini*

	Godina			
	1961.	1971.	1981.	1991.
Poljoprivredno stanovništvo u 000	1.825	1.212	668	409
Poljoprivredno zemljište u 000 ha	3.380	3.344	3.253	3.208
Broj poljoprivrednih stanovnika na 100 ha poljoprivrednih površina	54,0	36,2	30,5	12,7
Obradivo zemljište u 000 ha	2.225	2.188	2.070	2.005
Broj poljoprivrednih stanovnika na 100 ha obradivog zemljišta	82,0	55,4	32,2	19,8

Izvor: SLJH - 93, agrarna gustoća na 100 ha, izračunao autor

Tablica 3. *Agrarna gustoća u županijama Slavonije i Baranje u 1991. godini*

	Županija				
	Virovitičko- -podravska	Požeško- -slavonska	Brodsko- -posavska	Osječko- -baranjska	Vukovarsko- -srijemska
Poljoprivredno stanovništvo	25.067	30.362	31.111	48.450	43.265
Poljoprivredno zemljište ha	118.537	123.028	118.092	230.174	152.745
Broj poljoprivrednih stanovnika na 100 ha poljopr. zemljišta	21,1	24,7	26,3	21,0	28,3
Obradivo zemljište ha	108.095	105.804	101.338	212.684	146.339
Broj poljoprivrednih stanovnika na 100 ha obradivog zemljišta	23,2	30,3	30,8	22,8	29,6

Izvor: SLJHŽ - 93, str. 87 i 120., Agrarna gustoća u 100 ha, izračunao autor

Različiti odnosi stanovništva i poljoprivrednog i obradivog zemljišta na užim područjima, a koji su posljedica specifičnih obilježja različitih utjecaja, čini na tim područjima različitim i agrarnom gustoćom. Podaci o agrarnoj gustoći u 1991. godini u županijama Slavonije i Baranje koje primjera radi iznosimo u sljedećem pregledu.

Agrarna gustoća Slavonije i Baranje u 1991. godini iznosila je 21,1 na osnovi ukupnog poljoprivrednog zemljišta, a 23,2 na osnovi obradivog zemljišta. To znači da je odstupala od agrarne gustoće u Republici Hrvatskoj, i to u odnosu na ukupno poljoprivredno zemljište za + 5,7 jedinica, a u odnosu na obradivo zemljište za + 6,4 jedinica. Unutar županija Slavonije i Baranje odstupanja od prosječne agrarne gustoće u Slavonije i Baranji kretale su se kao agrarne gustoće utvrđene na osnovama ukupnog poljoprivrednog zemljišta od -0,1 jedinica do +5,1 jedinica, a kod agrarne gustoće utvrđene na osnovama obradivog zemljišta od -0,4 jedinice do +7,6 jedinica.

Agrarna gustoća koliko je posljedica razvijenosti ukupnog gospodarstva i položaja poljoprivrede u nje-mu, toliko je po mogućim utjecajima i značajan čimbenik poljoprivredne proizvodnje.

3. STRUKTURA POLJOPRIVREDNOG STANOVNIŠTVA PREMA AKTIVNOSTI

Od obilježja poljoprivrednog stanovništva, naročito značajnih za utjecanje na poljoprivrednu proizvodnju, ističemo veličinu i druga obilježja aktivnog poljoprivrednog stanovništva, odnosno radne snage angažirane u poljoprivrednoj proizvodnji. O broju aktivnih poljoprivrednika, o njihovoj spolnoj i dobnoj strukturi, o njihovoj obrazovanosti ovise velikim dijelom veličina, struktura i uspješnost proizvodnje.

Kretanja u gospodarstvu Republike Hrvatske, koja su omogućavala povećano zapošljavanje u izvanpoljoprivrednim djelatnostima kao i zapošljavanje dijela stanovništva u inozemstvu, imala su za posljedicu smanjivanje broja poljoprivrednih stanovnika, ali i smanjivanje broja aktivnih poljoprivrednika. Iz podataka koje smo iznijeli u pregledu poljoprivrednog i aktivno poljoprivrednog stanovništva (tablica 4.) vidljivo je da se broj aktivnih poljoprivrednika u razdoblju od 1961. do 1971. godine smanjio za 26,8%, u razdoblju od 1971. do 1981. godine za 42,2% a u razdoblju 1981. do 1991. godine za 36,1%.

Tablica 4. *Poljoprivredno i aktivno poljoprivredno stanovništvo u Republici Hrvatskoj prema popisima*

Godina popisa	Poljoprivredno stanovništvo	Aktivno poljoprivredno stanovništvo	% aktivnog stanovništva
1961.	1.824.819	980.590	53,7
1971.	1.211.999	718.043	59,2
1981.	667.696	414.742	62,1
1991.	409.647	264.895	64,7

Izvor: SLJH-92. str. 66,190

U cijelom tridesetogodišnjem razdoblju od 1961. do 1991. godine broj aktivnih poljoprivrednika smanjio se za 73%. Prema smanjenju ukupnoga poljoprivrednog stanovništva, koje je u razdoblju od 1961. do 1991. godine iznosilo 77,6%, aktivno poljoprivredno stanovništvo smanjilo se nešto manje tj. 73%.

Sprije smanjivanje aktivnoga poljoprivrednog stanovništva u odnosu na ukupno posljedica je napuštanja poljoprivrede i od strane osoba koje uopće nisu bile, ili nisu bile u značajnijoj mjeri angažirane u poljoprivrednoj proizvodnji, a ponekad i ponovnog aktiviranja starijih osoba, što će pokazati i dobna struktura aktivnog poljoprivrednog stanovništva.

3.1. AGRARNA GUSTOĆA AKTIVNIH POLJOPRIVREDNIKA

Značajniji su i podaci o odnosu aktivnog poljoprivrednog stanovništva i poljoprivrednog i obradivog zemljišta, odnosno o "gustoći aktivnih poljoprivrednika".

Gustoća aktivnih poljoprivrednika, koju shvaćamo kao broj aktivnih poljoprivrednika na 100 ha poljoprivrednog ili obradivog zemljišta, smanjivala se u promatranom tridesetogodišnjem razdoblju. U odnosu na ukupno poljoprivredno zemljište gustoća aktivnih poljoprivrednika smanjila se sa 29,0 u 1961. na 8,3 jedinica u 1991. godini, odnosno za 71,4%, a u

odnosu na obradivo zemljište sa 44,0 u 1961. na 13,1 jedinica u 1991. godini, odnosno za 70,2%.

Pod pretpostavkom da su smanjenja broja aktivnih poljoprivrednika na jedinicu površine prouzročila i pratila pojave koje po prirodi svog utjecaja djeluju na smanjenje potrebnog broja radnika, kao što su tehnička opremljenost ili preorijentacija na kapitalno intenzivnu proizvodnju, ili ravnomjernija i potpunija uporaba radne snage i sl., tada ovo smanjivanje izražava pozitivno kretanje. Suprotno tome, ako smanjivanje gustoće aktivnih poljoprivrednika znači slabljenje radne snage osnove gospodarstva, ako ono znači istovremeno i kvarenje dobne i spolne strukture aktivnih poljoprivrednika, tada je ova pojava svakako negativna.

Odstupanja prosječne gustoće aktivnih poljoprivrednika u Slavoniji i Baranji od prosječne gustoće aktivnih poljoprivrednika u Republici Hrvatskoj iznosila su sa stajališta obradivog zemljišta svega -0,4 jedinica, a sa stajališta obradivog zemljišta 2,4 jedinica. Odstupanja gustoće aktivnih poljoprivrednika u pojedinim županijama od prosjeka gustoće aktivnih poljoprivrednika Slavonije i Baranje, obračunata na osnovi ukupnog poljoprivrednog zemljišta kretala su se od -2,0 do +4,6 jedinica, a na osnovi obradivog zemljišta od -2,8 do +4,9 jedinica. Najveća negativna odstupanja nalazimo u Osječko-baranjskoj županiji, a najveća pozitivna odstupanja u Virovitičko-podravskoj županiji.

Tablica 5. *Gustoća aktivnih poljoprivrednika u Republici Hrvatskoj prema popisima*

	Godina popisa			
	1961.	1971.	1981.	1991.
Aktivno poljoprivredno stanovništvo u 000	981	828	415	265
Poljoprivredno zemljište u 000 ha	3.380	3.344	3.353	3.208
Broj aktivnih poljoprivrednika na 100 ha poljoprivrednog zemljišta	29,0	24,8	12,4	8,3
Obradivo zemljište u 000 ha	2.225	2.188	2.070	2.020
Broj aktivnih poljoprivrednika na 100 ha obradivog zemljišta	44,0	37,9	20,0	13,1

Izvor: SLJH - 92, str. 66, 190.

Tablica 6. *Gustoća aktivnih poljoprivrednika u županijama Slavonije i Baranje u 1991. godini*

	Slavonija i Baranja	Županije				
		Virovitičko-podravska	Požeško-slavonska	Brodsko-posavska	Osječko-baranjska	Vukovarsko-srijemska
Aktivno poljoprivredno stanovništvo u 000	72,1	16,9	11,7	11,3	16,7	15,5
Poljoprivredno zemljište u 000 ha	743,2	118,5	123,0	118,7	230,2	152,7
Broj aktivnih poljoprivrednika na 100 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta	9,7	14,3	10,5	11,7	7,3	10,2
Obradivo zemljište u 000 ha	674,3	108,0	105,9	101,3	212,7	146,3
Broj aktivnih poljoprivrednika na 100 ha obradivog zemljišta	10,7	15,6	11,0	11,2	7,9	10,6

Izvor: SLJHŽ - 93, str. 87,120., gustoću aktivnih poljoprivrednika izračunao autor.

Teško je dati ocjenu gustoće aktivnih poljoprivrednika stoga što se teži optimalnoj gustoći. Temeljni čimbenici o kojima ovisi optimalna gustoća su, prije svega, organizacija proizvodnje, proizvodna orijentacija i tehnička opremljenost, ali i, što posebno naglašavamo, kvalitetne osobine aktivnog poljoprivrednog stanovništva, njihova spolna i dobna struktura te njihova obrazovanost, kao i njihova motiviranost.

4. DOBNA STRUKTURA

Dobna struktura aktivnoga poljoprivrednog stanovništva Republike Hrvatske u 1991. godini,

izračunata na osnovi podataka o aktivnom stanovništvu koje je obavljalo zanimanje u djelatnosti "poljoprivreda i ribarstvo", na dan obavljenog popisa stanovništva, navedena je u pregledu koji iznosi mo u nastavku.

Dobna struktura aktivnoga poljoprivrednog stanovništva opći je izraz kakvoće radne osnove poljoprivrede i pokazatelj opredijeljenosti mladih poljoprivrednika za aktivnost u toj oblasti. Životna dob aktivnog poljoprivrednika presudan je čimbenik koji utječe na njegovu sklonost da se obrazuje, da prihvati novu tehnologiju i tehnike, da proširi svoje gospodarstvo, da se orijentira za tržišnu proizvodnju i drugo. Ukratko o zastupljenosti pojedinih dobnih sku-

Tablica 7. *Aktivno stanovništvo Republike Hrvatske koje je obavljalo zanimanje u djelatnosti "poljoprivreda i ribarstvo" u 1991. godini*

DOBNA SKUPINA	BROJ AKTIVNIH	% SUDJELOVANJA
Ispod 15 godina	-	-
od 15 do 29 godina	35.447	13,38
od 30 do 39 godina	36.000	13,59
od 40 do 54 godine	69.118	26,09
od 55 do 64 godine	71.735	27,08
od 65 i više godina	51.232	19,34
Nepoznato	1.363	0,52
Ukupno:	264.895	100,00

Izvor: SLJH-92, str. 78., postotak sudjelovanja izračunao autor

pina u strukturi, o velikoj mjeri ovise rezultati poljoprivredne proizvodnje.

U tablici 7. vidljivo je da od ukupno 264.895 aktivnih poljoprivrednika u Republici Hrvatskoj u dobnoj skupini od 15 do 29 godina nalazilo se svega 13,28%, koja obuhvaća radnu osnovu budućeg razvoja hrvatske poljoprivrede. Dobna struktura od 30 do 39 godina činilo je 13,59% aktivnih poljoprivrednika, a dobnu skupinu od 40 do 54 godine 26,09% ukupnog broja aktivnih poljoprivrednika. Dobnu skupinu od 55 do 64 godine činilo je 27,08% aktivnih poljoprivrednika, a oni stariji od 65 godina sudjelovali su s 19,34% u njihovom ukupnom broju, što znači da su aktivni poljoprivrednici, čiji se radni vijek bliži kraju ili je već na kraju, sudjelovali u ukupnom broju aktivnih poljoprivrednika s gotovo 46%.

Dakle, dobna struktura aktivnoga poljoprivrednog stanovništva Republike Hrvatske obilježava visoko sudjelovanje starijeg, a nisko sudjelovanje dobnih skupina iz kojih bi trebali nastati buduću glavni nositelji poljoprivredne proizvodnje. Razumljivo je da je nepovoljna dobna struktura aktivnoga poljoprivrednog stanovništva posljedica napuštanja poljoprivrede od strane mladih.

5. OBRAZOVANOST POLJOPRIVEDNIKA

Obrazovanjem poljoprivrednik stječe znanja pomoću kojih oplemenjuje unutarnje poticajne snage koje ga pokreću u njegovim nastojanjima da uspješno proizvodi. Naglašavanjem obrazovanja ne zanemarujemo i izuzetno veliko značenje proizvodnog iskustva, štoviše, vjerujemo da je puna uspješnost u

poljoprivrednoj proizvodnji, uostalom kao i u svakoj drugoj, moguća samo u uvjetima sretnog spoja znanja, iskustva i htijenja.

Poljoprivredno stanovništvo Republike Hrvatske prema rezultatima popisa stanovništva 1981. i 1991. godine imalo je sljedeću strukturu prema školskoj spremi.

Porazna je činjenica da od ukupnog broja aktivnih poljoprivrednika u Hrvatskoj u 1991. godini nepotpuno osnovno obrazovanje ima čak 61,1%, a visoku i višu školsku spremu svega 0,6%. Nepismenost je kod poljoprivrednog stanovništva dvostruko veća nego u ukupnom stanovništvu (6% poljoprivrednog u odnosu 3% nepoljoprivrednog).

Nezadovoljavajuća obrazovanost zaposlenih u poljoprivredi, koja naročito dolazi do izražaja kod usporedbe s obrazovanošću zaposlenih u drugim djelatnostima, posljedica je, s jedne strane, odsutnosti zahtjeva da osoba koja se bavi poljoprivrednom posjeduje određenu školsku spremu, a s druge strane motiviranosti potencijalnih poljoprivrednika da se obrazuju.

ZAKLJUČAK

Uvažavanjem uloge koju ima i koju namjenjujemo poljoprivredniku u razvoju poljoprivredne proizvodnje dolazi se do saznanja da je čovjek - poljoprivrednik osnovni čimbenik aktivnosti u poljoprivredi.

Seljaštvo je od nekada najbrojnijeg sloja hrvatskog društva, svedeno na manji segment i danas njegov udio u ukupnom stanovništvu vjerojatno izno-

Tablica 8. *Poljoprivredno stanovništvo Republike Hrvatske prema školskoj spremi 1981. i 1991. godine (u dobi 15 i više godina)*

	GODINA	
	1981.	1991.
Bez školske spreme i s 1-3 razreda osnovne škole	24,6	16,7
Ukupno nepismenih	(11,7)	(6,0)
4-7 razreda osnovne škole	58,1	50,4
Osnovno obrazovanje	14,2	24,1
Srednje obrazovanje	2,8	8,0
Više obrazovanje	0,1	0,4
Visoko obrazovanje	0,0	0,2
Nepoznato	0,1	0,2

Izvor: Župančić, M. (2000) *Tranzicija i modernizacijske perspektive hrvatskog sela, Sociologija sela, Zagreb, 30 (2000) 1-2 (147-148), 11-77*

si 7-8% (u popisu 1991. godine iznosio je 9,1%), kao i u razvijenim zemljama svijeta.

Gustoća aktivnih poljoprivrednika u Hrvatskoj smanjivala se osobito brzo. To je smanjenje u odnosu na stanje u 1961. godini, na osnovi poljoprivrednog zemljišta, iznosilo je u 1991. godini 71,4%, a na osnovi obradivog zemljišta 66,4%, što znači da je u 30 godina gustoća aktivnih poljoprivrednika smanjen više nego dvije trećine.

Smanjivanje broja aktivnih poljoprivrednika pratio je i slabljenje kvalitete tog dijela stanovništva, prije svega njegove dobne i spolne strukture. Dovoljno je ponoviti značajke dobne strukture aktivnoga poljoprivrednog stanovništva kojima se u 1991. godini svega 13,4% tog stanovništva nalazilo u životnoj dobi od 29 godina, a gotovo 46,4% u životnoj dobi od 55 i više godina. Malo sudjelovanje mladih osoba u strukturi aktivnih poljoprivrednika punom oštrinom naglašava problem nasljeđivanja aktivnosti u oblasti poljoprivrede, odnosno zamjene starih i iznemoglih poljoprivrednika. To je problem, koji će se vrlo brzo predstavljati kao problem radne osnove hrvatske poljoprivrede.

Obrazovanost, koju ističemo kao treće značajno obilježje kvalitete aktivnih poljoprivrednika, ne zadovoljava. Od ukupnog broja aktivnih poljoprivrednika u 1991. godini 67,1% bilo je bez školske spreme ili s nepotpunim osnovnim obrazovanjem. Osnovno obrazovanje imalo je 24,1%, srednje obrazovanje 8,0%, a više i visoko obrazovanje svega 0,6%.

Uzroci nezadovoljavajućeg stanja i nezadovoljavajućih kretanja u poljoprivredi Hrvatske, naročito na obiteljskim gospodarstvima, nalaze se, s jedne strane, u nepovoljnim obilježjima čimbenika poljoprivredne proizvodnje, a s druge strane u neodgovarajućem stupnju racionalnosti njihove uporabe. Potencijalni čimbenik o kojemu ovisi razvijanje kvantitativnih i kvalitativnih uvjeta poljoprivredne proizvodnje kao i stupanj racionalnosti njihove uporabe prije svega je čovjek - poljoprivrednik ako posjeduje sposobnost, znanje, iskustvo i htijenje.

LITERATURA

1. Bergman, T. (1990): Socioeconomic Situation of the Individual Peasant, Sociologija Ruralis, Assen, 30 (1990), 1:48-62.
2. Deže, J.; Petrač, B.: Ranogajac, Lj. (1998): Značaj čovjeka u razvitku poduzetništva obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, Poljoprivreda, Osijek, vol 34 (1998) br. 2, str. 1-9.
3. Goussios, D. (1995): The European and Local Canteest of Geek Family Farming, Sociologia Ruralis, Assen, Vol. 35 (1995), No. __, p. 322-334.
4. Hallberg, M.C.; Findeis, J.L.; Daniel, A.: Multiple Job-Holding among Farm Families, - Ames: Iowa State University, 1991.
5. Hrvatska poljoprivreda na raskrižju: nacionalno izvješće Republike Hrvatske: Sastanak na vrhu o prehrani u svijetu - World Food Summit, Rim, 13-17. studenog 1996. (ur. Ferdo Bašić - Zagreb: Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Republike Hrvatske, 1997. - (X), 324. str.; ilustr.)
6. Petrač, B.: Agrarna ekonomika, Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek, 2002., str. 265.
7. Petrač, B.: Die Motivation der Landwirte in den Familienwirtschaften in der Republik Kroatien, XVII Wissenschaftliches Symposium, Osijek-Pforzheim, Osijek, 1996, 89-115.
8. Rilke, D.: Čovjek u sustavu čimbenika aktivnosti privatnih poljoprivrednih gospodarstava, Ekonomski vjesnik, Osijek, god. V (1992), str. 109-121.
9. Sauer, M. (1990): Fordist Modernization of German Agriculture and the Future of Family Farms, Sociologia Ruralis, Assen, 30 (1990) 3-4:260-279.
10. Tracy, M. (1996): Država i poljoprivreda u zapadnoj Europi: 1880-1988., Zagreb, Mate, XIII, 384. str.
11. Župančić, M. (2000): Tranzicija i modernizacijske perspektive hrvatskog sela, Sociologija sela, Zagreb, 38 (2000), 1/2 (147-148):11-76.

Božidar Petrač, Ph.D.,
Faculty of Economics, Osijek

MANPOWER AS THE FAMILY FARM ACTIVITY FACTOR

Summary

In order to advance agricultural activity in the country and each organization unit - the farm, it is indispensable to develop the respective characteristics of the man and the farming population as the activity factor. The first to be discussed is the number of active farming population, their age and sex structure and their education level.

The work tries to explain the problem of the approach determination of place and part of farming people and manpower in agriculture by the example of agricultural population in the Republic of Croatia. Our starting point is that the farmer, in fact the man, is the key factor in the development of these purposeful characteristics and rationalization degree in using the agricultural activity conditions (natural conditions, property structure, technical equipment, agricultural production organization etc.). The starting point is therefore the knowledge that the success to realize agricultural production depends to a large extent on the active farmers, their physical strength and intellectual power, and they are consequently the object of our interest.

Key words

active farmer, land reclamation issue, farm, education of farmers, depopulation processes